

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม้พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นบนโลกใบนี้มานานกว่าสองพันปีแล้ว แต่พุทธศาสนิกชนยังคงปฏิบัติและสืบทอดพระพุทธศาสนาเสมอมา ดังเห็นได้จากเมื่อถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนไทยเดินทางไปทำบุญที่วัด และปฏิบัติธรรมกันอย่างเนืองแน่น อย่างไรก็ตามแม้ว่าพุทธศาสนิกชนยังคงเข้าวัด ฟังเทศน์ และทำบุญไม่ต่างกับอดีต แต่มีสิ่งหนึ่งที่พุทธศาสนิกชนในยุคปัจจุบันไม่ค่อยตระหนักรู้และให้ความสำคัญเท่าที่ควรคือ การศึกษาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา มีพุทธศาสนิกชนจำนวนไม่น้อยที่ไม่รู้จักวรรณกรรมพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดาย เพราะในพระพุทธศาสนามีวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่ควรค่าแก่การศึกษาจำนวนมาก เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจำนวนมาก

ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาอรรถกถานับเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาประเภทหนึ่งที่น่าสนใจศึกษา ยิ่ง เพราะอรรถกถาเป็นวรรณกรรมชั้นรองในพระพุทธศาสนาที่อรรถกถาจารย์แต่งขึ้นมาเพื่ออธิบายขยายความพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์หลักในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เมื่อกาลเวลาผ่านไปข้อความที่อยู่ในพระไตรปิฎกอาจเป็นเรื่องที่เข้าใจยากสำหรับคนในสมัยหลัง จึงทำให้เกิดอุปสรรคในการเรียนรู้พระไตรปิฎก พระอรรถกถาจารย์จึงได้แต่งอรรถกถาเพื่ออธิบายความในพระไตรปิฎก แต่ละสูตร แต่ละส่วน แต่ละเรื่องนั้น ๆ โดยอธิบายทั้งคำศัพท์หรือถ้อยคำ อธิบายข้อความ ชี้แจงความหมาย ขยายความหลักธรรม พร้อมทั้งแสดงเหตุผลโดยอ้างอิงหลักฐานจากพระไตรปิฎก เล่าเรื่องประกอบ ตลอดจนแสดงเหตุปัจจัยแวดล้อมหรือความเป็นมาของการที่พระพุทธเจ้าตรัสพุทธพจน์นั้น ๆ เพื่อช่วยให้เข้าใจพุทธพจน์หรือเรื่องราวในพระไตรปิฎกได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อรรถกถาจึงเป็นคัมภีร์ชั้นที่สองรองจากพระไตรปิฎกที่ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงอย่างแพร่หลาย และมีความสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา (พระพรหมคุณาภรณ์, 2543, หน้า 93-94)

หากกล่าวถึงวรรณกรรมประเภทอรรถกถาที่คนส่วนใหญ่มักนึกถึงคือ อรรถกถาชาดกซึ่งเล่าถึงเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าโคตมเมื่อครั้งที่ถือกำเนิดเป็นพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่าง ๆ เป็นคนบ้าง สัตว์บ้าง เช่น ในอรรถกถาพระเวสสันดรชาดกพระองค์ถือกำเนิดเป็นพระมหากษัตริย์มีพระนามว่าพระเวสสันดร หรือในอรรถกถาภุมรินทร์ตตชาดก พระองค์ถือกำเนิดเป็นพญานาคชื่อภุมรินทร์ตตะ เป็นต้น อย่างไรก็ตามยังมีวรรณกรรมพระพุทธศาสนาประเภทอรรถกถาอีกหลายเรื่องที่ย้ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาไว้อย่างน่าสนใจและควรศึกษาถึง เช่น “อรรถกถาพุทธวงศ์”

“อรรถกถาพุทธวงศ์” หรือ “มรุตตวิลาสินี” เป็นคัมภีร์ชั้นรองในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทศเดชะแต่งขึ้นเพื่อขยายความคัมภีร์พุทธวงศ์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ลำดับที่ 15 ในจำนวน 16 คัมภีร์ที่รวบรวมอยู่ในพระไตรปิฎก สุตตันตปิฎก หมวดขุททกนิกาย ดังนี้

1. ขุททกปาฐะ	2. ธรรมบท	3. อุทาน	4. อิติวุตตกะ
5. สุตตนิบาต	6. วิมานวัตถุ	7. เปตวัตถุ	8. เถรคาถา
9. เถรีคาถา	10. ชาดก	11. มหานิทเทส	12. จุฬนิทเทส

13. ปฏิสัมพันธ์มหัคค์ 14. อปทาน 15. พุทธวงศ์ 16. จริยาปิฎก

(มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2525, หน้า คำนำ)

คำว่า “พุทธวงศ์” (ภาษาบาลี คือคำว่า “พุทธวส”) มาจากคำว่า “พุทธ” แปลว่า ผู้ตรัสรู้ ผู้ตื่นแล้ว ใช้เป็นพระนามของพระบรมศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา เรียกเป็นสามัญว่าพระพุทเจ้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, 842) รวมกับคำว่า “วงศ์” แปลว่า เชื้อสาย, เหล่ากอ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 1097) ด้วยเหตุนี้คำว่า “พุทธวงศ์” จึงหมายถึง เชื้อสายหรือเหล่ากอของพระพุทเจ้าที่ไม่สืบทอดทางสายเลือด แต่เกิดจากการสั่งสมบารมีหลายพระชาติ และได้รับการพยากรณ์จากพระพุทเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งว่า “ในอนาคตจะได้เป็นพระพุทเจ้า”

คัมภีร์อรรถกถาพุทธวงศ์จึงเป็นวรรณกรรมในพระพุทธศาสนาสำคัญคัมภีร์หนึ่งที่เผยแพร่เรื่องราวพุทธประวัติ พระจริยวัตร และพุทธลักษณะของพระพุทเจ้าในอดีต 24 พระองค์ ที่พระพุทเจ้าโคตมทรงนับเข้าร่วมในพุทธวงศ์ของพระองค์ เหตุที่นับเฉพาะพระพุทเจ้า 24 พระองค์นี้ เพราะพระพุทเจ้าทั้ง 24 พระองค์ได้ประทานพยากรณ์แก่พระโคตมโพธิสัตว์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า และเมื่อรวมพระโคตมด้วยพุทธวงศ์จึงมีจำนวนพระพุทเจ้า 25 พระองค์ (วินัย อ. ศิวะกุล, 2528, หน้า คำนำ) ดังนี้

วงศ์พระทีปังกรพุทเจ้าที่ 1	วงศ์พระโกณฑัญญพุทเจ้าที่ 2
วงศ์พระมงคลพุทเจ้าที่ 3	วงศ์พระสุมนพุทเจ้าที่ 4
วงศ์พระเรวตพุทเจ้าที่ 5	วงศ์พระโสภิตพุทเจ้าที่ 6
วงศ์พระอนิมทัสสิพุทเจ้าที่ 7	วงศ์พระปทุมพุทเจ้าที่ 8
วงศ์พระนารทพุทเจ้าที่ 9	วงศ์พระปทุมุตตรพุทเจ้าที่ 10
วงศ์พระสุเมธพุทเจ้าที่ 11	วงศ์พระสุชาตพุทเจ้าที่ 12
วงศ์พระปิยทัสสิพุทเจ้าที่ 13	วงศ์พระอัทธทัสสิพุทเจ้าที่ 14
วงศ์พระธัมมทัสสิพุทเจ้าที่ 15	วงศ์พระสิทธัตถพุทเจ้าที่ 16
วงศ์พระติสสพุทเจ้าที่ 17	วงศ์พระปัสสพุทเจ้าที่ 18
วงศ์พระวิปัสสิพุทเจ้าที่ 19	วงศ์พระสิขีพุทเจ้าที่ 20
วงศ์พระเวสสภูวงศ์พุทเจ้าที่ 21	วงศ์พระกุกสันธพุทเจ้าที่ 22
วงศ์พระโกนาคมนพุทเจ้าที่ 23	วงศ์พระกัสสปพุทเจ้าที่ 24
วงศ์พระโคตมพุทเจ้าที่ 25	

พระพุทเจ้าตรัสเล่าอรรถกถาพุทธวงศ์ทั้ง 25 เรื่องนี้เมื่อครั้งเสด็จไปโปรดพระราชบิดา ณ กรุงกบิลพัสดุ์ และได้แสดงปาฏิหาริย์หลายประการ เป็นต้นว่าฝนโบกขรพรรษ และรัตนจงกรม เพื่อให้พระประยูรญาติ เทวดา และมนุษย์ทั้งหลายที่มาเข้าเฝ้าได้ทราบถึงกำลังปัญญาและกำลังฤทธิ์ของพระพุทเจ้า พระสารีบุตรอยู่ที่เขาคิชฌกูฏทรงทราบด้วยสมาธิและฉะฉานว่าพระพุทเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์จึงรีบพาพระสงฆ์ 500 รูปมาเข้าเฝ้า และกราบทูลถามเรื่องอภินิหารการบำเพ็ญบารมี และขอให้พระพุทเจ้าทรงแสดงธรรมเล่าเรื่องราวอดีตพระพุทเจ้าเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่เหล่าพระสงฆ์ เทวดา และพระประยูรญาติที่มาร่วมชุมนุมได้ฟังกัน ดังข้อความที่ว่า

พระสารีบุตรผู้มีปัญญามากในสมาธิและฌาน ถึงความบริบูรณ์ด้วยปัญญาได้ทูลถามพระศาสดาผู้เป็นนายกของโลกว่า ข้าแต่พระมหาวีรเจ้าผู้อุดมกว่านรชน อภินิหารของพระองค์เป็นเช่นไร พระองค์ทรงปรารภพระโพธิญาณอันอุดมในกาลไร...บารมี 10 เป็นอย่างไร อุปบารมี 10 และปรมัตถบารมี 10 บริบูรณ์อย่างไร ...พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกาศธรรมกถาพุทธจริตของอดีตชินพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่มาถึงโดยสืบ ๆ กันมาของพระพุทธเจ้า เป็นพุทธวงศ์ที่เป็นประโยชน์แก่อุคโลกพร้อมทั้ง เทวโลกด้วยพระพุทโธวาทานุสสติญาณ...”

(มูลนิธิมหาภูมิบาลราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2525, หน้า 15)

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระพุทธเจ้าเล่าเรื่องในอรรถกถาพุทธวงศ์ทีละเรื่อง ๆ ต่อเนื่องกันไปจนครบ 25 เรื่อง และจากการศึกษาเนื้อเรื่องในอรรถกถาพุทธวงศ์พบว่า เรื่องเล่าในอรรถกถาพุทธวงศ์แต่ละเรื่องแม้จะเป็นเรื่องเล่าของพระพุทธเจ้าคนละพระองค์กันแต่ก็มีเหตุการณ์หลักที่เกิดขึ้นในเรื่องที่คล้ายคลึงกัน เช่น เหตุการณ์พระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาถือกำเนิดยังโลกมนุษย์ เหตุการณ์พระโพธิสัตว์ออกบวชและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อรรถกถาโกณฑัญญะพุทธวงศ์ ตอนพระโกณฑัญญะตัดสินใจออกบวชหลังจากเห็นคนเกิดแก่ เจ็บ ตาย ความว่า

พระโพธิสัตว์นั้นทรงเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตายและนักบวช เสด็จออกอภินิหารกรรมด้วยรถทรงเทียมม้า ทรงผนวชแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ 10 เดือน.

(มูลนิธิมหาภูมิบาลราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2525, หน้า)

อรรถกถาโสภิตพุทธวงศ์ ตอนพระโสภิตตัดสินใจออกบวชหลังจากเห็นคนเกิดแก่ เจ็บ ตาย ความว่า

พระโพธิสัตว์นั้นครองฆราวาสวิสัยอยู่หมื่นปี เมื่อพระโอรสพระนามว่า สีหกุมาร ทรงถือกำเนิดในพระครรภ์ของพระนางมขิลาทว พระอัศรมหเสียดสนมนาฏเจ็ดหมื่นนางแล้ว. ทรงเห็นนิมิต 4 เกิดสลดพระหฤทัย ทรงผนวชในปราสาทนั่นเอง ทรงเจริญอานาปานัสสติสมาธิในปราสาทนั้นนั้นแหละ ทรงได้ฌาน 4 ทรงบำเพ็ญเพียรในปราสาทนั้น 7 วัน.

(มูลนิธิมหาภูมิบาลราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2525, หน้า)

อรรถกถาพุทธวงศ์ทั้ง 2 เรื่องมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเหมือนกันคือการออกบวช พระพุทธเจ้าได้เห็นคนเกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงเกิดความสังเวชใจ และออกบวช ลักษณะของเหตุการณ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันข้างต้นจึงเป็นเรื่องน่าสนใจศึกษาโครงเรื่องอรรถกถาพุทธวงศ์ เพื่อที่จะได้ทราบเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏในโครงเรื่อง ซึ่งช่วยให้เห็นระเบียบการเล่าเรื่องในอรรถกถาพุทธวงศ์ทั้ง 25

เรื่อง และยังช่วยให้เห็นวิถีชีวิตของพระพุทธเจ้าที่สะท้อนจากพระพุทธประวัติ และพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์

นอกจากนี้ผู้ศึกษายังพบว่าอรรถกถาพุทธวงศ์มีกลวิธีการเล่าเรื่องที่น่าสนใจ คือมีลักษณะการเล่าเรื่องแบบนิทาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอรรถกถาพุทธวงศ์เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่พัฒนามาจากนิทานมุขปาฐะ มีทั้งนิทานชาวบ้านและเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล เพราะปรากฏชื่อบุคคลที่มีชีวิตจริงในพุทธประวัติ ด้วยเหตุนี้จึงพบลักษณะความเป็นนิทานปรากฏอยู่ในอรรถกถาพุทธวงศ์ กล่าวคือผู้เรียบเรียงจะเกริ่นนำเรื่องก่อนว่าเรื่องนั้นกล่าวขึ้นเมื่อใดและมีมูลเหตุอันใดที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องนั้น ๆ (ปัจจุบันวัตถุ) จากนั้นจึงเข้าสู่เนื้อเรื่องในอรรถกถาพุทธวงศ์จำนวน 25 เรื่อง ซึ่งเป็นการเล่าเรื่องที่ย้อนกลับไปในอดีต (flashback) เพื่อเล่าเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ จึงเป็นเรื่องน่าสนใจอย่างยิ่งว่าผู้เรียบเรียงอรรถกถาพุทธวงศ์ให้ใครเป็นผู้เล่าเรื่อง

จะเห็นได้ว่า อรรถกถาพุทธวงศ์เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่มีโครงเรื่องและกลวิธีการเล่าเรื่องที่น่าสนใจ ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงอยากจะศึกษาโครงเรื่องและกลวิธีการเล่าเรื่องในพุทธวงศ์ เพื่อจะได้ทราบระเบียบการเล่าเรื่องในอรรถกถาพุทธวงศ์ทั้ง 25 เรื่อง ซึ่งการศึกษาระเบียบการเล่าเรื่องจะช่วยให้พุทธศาสนิกชนได้เห็นแนวทางการปฏิบัติตนของพระพุทธเจ้าที่พระพุทธเจ้าทุกองค์ต้องประพฤติปฏิบัติคล้าย ๆ กัน นอกจากนี้การศึกษอรรถกถาพุทธวงศ์ยังช่วยเผยแพร่งานประเพณีอรรถกถาให้พุทธศาสนิกชนได้รู้จัก อันจะมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการอนุรักษ์และช่วยสืบสานวรรณกรรมพระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่กับพระพุทธศาสนาสืบไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงเรื่องในอรรถกถาพุทธวงศ์ซึ่งจะช่วยให้เห็นระเบียบการเล่าเรื่องและวิถีการปฏิบัติตนของพระพุทธเจ้า
2. เพื่อศึกษากลวิธีการเล่าเรื่องและความสัมพันธ์ของเรื่องที่เล่าในอรรถกถาพุทธวงศ์
3. เพื่อศึกษากลวิธีการใช้ความเปรียบในอรรถกถาพุทธวงศ์

3. สมมติฐาน

อรรถกถาพุทธวงศ์เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่เล่าถึงพุทธประวัติและพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้าซึ่งมีระเบียบการเล่าเรื่องอย่างเป็นระบบและสะท้อนให้เห็นวิถีการปฏิบัติตนของพระพุทธเจ้า

4. ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาอรรถกถาพุทธวงศ์จาก “พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่มที่ 9 ภาคที่ 2 ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ฉบับพิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2525”

5. นิยามศัพท์

อรรถกถาพุทธวงศ์ หมายถึง คัมภีร์ชั้นรองที่แต่งขึ้นโดยพระพุทธทศเดเถระเพื่อ อรรถาธิบายขยายความคัมภีร์พุทธวงศ์ เป็นคัมภีร์ที่ช่วยทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่องในคัมภีร์พุทธวงศ์ได้ ง่ายยิ่งขึ้น

วรรณกรรมพระพุทธศาสนา หมายถึง เรื่องราวที่เขียนขึ้นโดยอาศัยหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา หรือเรื่องราวของบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธเจ้า พระ โพธิสัตว์ และพระสาวก เป็นต้น เรื่องราวที่เขียนขึ้นนี้ต้องใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์มาถ่ายทอดเรื่องราว อย่างประณีต และมีจุดประสงค์หลักเพื่อเทศนาสั่งสอนธรรม

โครงเรื่อง หมายถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุมีผล กล่าวคือมีเหตุการณ์ที่สร้างความ ชัดแย้งเกิดขึ้น และส่งผลให้เกิดเหตุการณ์อื่น ๆ ตามมา

เรื่องเล่า หมายถึง ข้อความหรือคำพูดที่ถ่ายทอดออกมาจากผู้เล่าเรื่อง เรื่องเล่านี้อาจเป็น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง หรือเป็นเหตุการณ์ที่แต่งขึ้นก็ได้

กลวิธีการใช้ความเปรียบ หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่กวีใช้ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดไปยัง ผู้อ่านโดยจะนำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มาเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เพื่ออธิบายให้ผู้อ่าน เข้าใจเรื่องราว เกิดอารมณ์และเกิดจินตภาพตามที่กวีต้องการจะสื่อ

6. ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ทำให้เกิดการเผยแพร่วรรณกรรมพระพุทธศาสนาประเภทอรรถกถาให้เป็นที่รู้จักอย่าง กว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอรรถกถาพุทธวงศ์ซึ่งเป็นเรื่องเล่าของพระพุทธเจ้า 25 พระองค์ อันจะ ช่วยให้ผู้ศรัทธารู้ถึงความสำคัญและเห็นคุณค่าของวรรณกรรมพระพุทธศาสนามากขึ้น
2. ทำให้พุทธศาสนิกชนทราบวิถีการปฏิบัติตนของพระพุทธเจ้าที่สะท้อนจากพระพุทธ ประวัตินี้ และพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ และสามารถนำแนวทางการปฏิบัติตนของ พระพุทธเจ้าไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ อีกทั้งยังทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา พระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนา อันจะช่วยให้พระพุทธศาสนายั่งยืนสืบไป
3. ทำให้ทราบเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏในโครงเรื่อง ซึ่งช่วยให้เห็นระเบียบการเล่าเรื่องใน อรรถกถาพุทธวงศ์ทั้ง 25 เรื่อง
4. ทำให้ทราบกลวิธีการเล่าเรื่องและความสัมพันธ์ของเรื่องที่เล่าในอรรถกถาพุทธวงศ์
5. ทำให้ทราบกลวิธีการใช้ภาษาที่ใช้ในการเล่าเรื่องในอรรถกถาพุทธวงศ์